

Antonina Łuszczkiewicz, *Kulturowe dziedzictwo Indii w Pięciu Zasadach Pokojowego Współistnienia i jego rola w relacjach chińsko-indyjskich (1954–2014)*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, ss. 430.

Przedmiotem dociekań w recenzowanej książce autorka uczyniła analizę kulturowego dziedzictwa Indii w Pięciu Zasad Pokojowego Współistnienia (Pięć Zasad lub Pańca Śila) i jego roli w relacjach chińsko-indyjskich. Autorka przeanalizowała Pięć Zasad z perspektywy ujęcia kulturoznawczego, co jest nowym spojrzeniem na badany problem, ponieważ dotychczasowe interpretacje były przeprowadzane z perspektywy nauk politycznych. Opracowanie jest logiczne i spójne pod względem merytorycznym i struktury i składa się z trzech rozdziałów: *Pięć Zasad w kontekście historycznym*, *Pięć Zasad w kulturowych interpretacjach* oraz *Rekonstrukcja kulturowego dyskursu Pięciu Zasad*.

Pięć Zasad obejmuje: wzajemne poszanowanie integralności terytorialnej i suwerenności każdego z państw, wzajemną nieagresję, wzajemną nieingerencję w sprawy wewnętrzne, równość i wzajemne korzyści oraz pokojowe współistnienie. Zasady te po raz pierwszy znalazły się w preambule chińsko-indyjskiego porozumienia o handlu i komunikacji, które zostało podpisane 29 kwietnia 1954 r., co stanowi początek cezury czasowej publikacji. Data końcowa rozważań prowadzonych w książce to rok 2014, czyli obchody 60. rocznicy podpisania chińsko-indyjskiego porozumienia.

Celem pracy jest rekonstrukcja kulturowego dyskursu, który zakłada, że idee Pańca Śila były odzwierciedleniem wartości zakorzenionych w indyjskiej cywilizacji. Autorka analizuje proces nadania tym regułom kulturowego sensu przez polityków, dziennikarzy i naukowców.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział drugi, w którym autorka dokonała analizy: tekstów rządowych, przemówień, wywiadów, artykułów, wspomnień polityków, esejów oraz opracowań naukowych poświęconych Pięciu Zasadom. Analizie poddano nie tylko publikacje polityków i badaczy indyjskich, ale także amerykańskich, europejskich i chińskich. Autorka podjęła próbę weryfikacji tezy, że autorzy omówionych przez nią tekstów realizowali cele polityczno-ideologiczne poprzez doszukiwanie się związku między Pięcioma Zasadami a tradycyjną kulturą indyjską, dzięki czemu promowali pozytywny wizerunek Indii na arenie międzynarodowej. Dużą wartością pracy jest krytyczna ocena publikacji poświęconych Pięciu Zasadom, która umożliwiła sprawdzenie, czy ich autorzy nie dokonywali manipulacji, która służyłaby przedstawieniu idei religijnych czy filozoficznych w taki sposób, aby współgrały z idealistycznym i pacyfistycznym wizerunkiem Indii. Dzięki temu możliwa była polityczno-kulturowa rekonstrukcja debaty o Pańca Śila oraz sprawdzenie, czy interpretowanie jej w kategoriach kulturowych jest charakterystyczne tylko dla indyjskiego dyskursu politycznego, medialnego i naukowego.

Autorka podzieliła stosunki chińsko-indyjskie na trzy okresy i według tego klucza omawiała teksty źródłowe. Pierwszy okres obejmuje lata 1954–1962. Charakteryzował

się on internalizacją zasad Pańca Śila, z których chciano uczynić dar pokojowego, tolerancyjnego dziedzictwa Indii – nie tylko wobec Chin, ale całego świata. Drugi przedział czasowy, od 1962 r., czyli końca wojny chińsko-indyjskiej, to czas, w którym pojawiła się krytyka polityki zagranicznej Indii z wykorzystaniem Pięciu Zasad. Dopiero w trzecim okresie, który rozpoczyna przełomowa wizyta Rajiva Gandhiego w 1988 r. w Chinach, powrócono do pozytywnego podejścia do Pańca Śila. Zaszła jednak ważna zmiana; miały one służyć jako podwaliny stosunków chińsko-indyjskich, ale już bez ambicji globalnych, z którymi wiązano je na pierwszym etapie. W tym okresie istotną zmianą było także zaprezentowanie Pięciu Zasad jako owocu tzw. cywilizacji azjatyckiej, ukazującej Azję Wschodnią i Południową jako wspólnotę wartości. Oznacza to, że perspektywa postkolonialna wciąż jest nieodłącznym elementem kulturowej narracji związanej z zasadami Pańca Śila.

Teksty źródłowe zostały poddane analizie porównawczej, co umożliwiło krytyczną ocenę wydobytych z nich wątków kulturowych. Praktyczne dla czytelnika było dodanie przez autorkę aneksu *Dziedzictwo cywilizacyjne Indii*, co umożliwiło lepsze zrozumienie omówionych tekstów źródłowych. Ponadto czytelnik uzyskał możliwość zrozumienia, czym charakteryzuje się indyjska świadomość historyczna.

Autorka odwołała się do badań o charakterze hermeneutycznym. Hermeneutyka jest rozumiana przez nią jako krytyka testu, której zadaniem jest odkrycie i zrozumienie głębszych warstw znaczeniowych kulturowych interpretacji Pięciu Zasad. Celem było zbadanie, jak w ciągu dekad mówiono o nich i myślano. Jak przebiegał proces nadawania im kulturowego sensu. Wybrane podejście badawcze umożliwiło zastosowania szerokiego spojrzenia, uwzględniającego konteksty historyczne, społeczne, polityczne i nawet biograficzne. Autorka wykorzystała także metody komparatystyczne i kontrastywne, dzięki czemu możliwe było wskazanie różnic i podobieństw w postrzeganiu kulturowego wymiaru Pięciu Zasad w analizie tekstów źródłowych. Wielokontekstowe ujęcie tematu pozwoliło na dostrzeżenie korelacji między treścią i charakterem tekstów źródłowych a warunkami politycznymi, historycznymi i gospodarczymi, w jakich one powstały.

Podstawową cechą przeprowadzonej analizy było pytanie o znaczenie tekstów, ich powszechną recepcję oraz intencje samego autora. Zgodnie z wyznacznikiem badań hermeneutycznych konieczne było ulokowanie reguł Pięciu Zasad w szeroko rozumianym kontekście epoki, dzięki czemu możliwe było zrozumienie zmiany sensu tej koncepcji w miarę upływu lat. Autorka najpierw przedstawiła informacje dotyczące szeroko rozumianego kontekstu Pięciu Zasad związanego z porozumieniem chińsko-indyjskim. Następnie przeprowadziła szczegółową analizę tekstów źródłowych. Na trzecim etapie skonfrontowała treści ujęte na pierwszym etapie z tymi wydobytymi podczas analizy na etapie drugim. Dzięki temu możliwe było krytyczne zrozumienie tekstów źródłowych poświęconych kulturowej interpretacji Pięciu Zasad. Oznacza to, że autorka użyła wielowarstwowej lub wielopiętrowej hermeneutyki. Perspektywę

hermeneutyczną dopełniła elementami innych teorii badawczych: dyskursu i perspektywy postkolonialnej.

Autorka traktuje Pięć Zasad jako zbiór reguł, wśród których niektórzy politycy, dziennikarze i badacze doszukiwali się staroindyjskich idei i wartości, takich jak dobro, sprawiedliwość, unikanie przemocy, pokój czy tolerancja. Autorka podkreśla, że skupia się nie tyle na badaniu wartości, ile na sposobie, w jakim o nich myślano, gdzie ich szukano i wykorzystywano w ramach mityzacji tradycji. Dzięki przeprowadzonym badaniom wyróżniła ona trzy rodzaje narracji stosowanej przez polityków, badaczy i dziennikarzy badających/doszukujących się związku Pięciu Zasad z szeroko pojętym kontekstem kulturowym Indii: „tradycja aśokowo-buddyjska”, „kodeks międzynarodowej moralności” oraz (poza nawiązaniem do kontekstu indyjskiego) odwołania do kultury chińskiej (szczególnie idee i wartości konfucjańskie).

Antonina Łuszczkiewicz dzięki analizie tekstów źródłowych ustaliła, że wizerunek starożytnych Indii opierał się w kulturowym dyskursie Pańca Śila na trzech filarach: ahimsy (idea nieprzemocy), tolerancji (współistnienie różnych prądów filozoficznych, religijnych) i umiłowania pokoju (o czym miał świadczyć fakt, że między Indiami a Chinami przez ponad dwa tysiące lat nie doszło do wojny). Autorzy badanych tekstów w wielu przypadkach dokonywali symplifikacji lub nadinterpretacji perspektywy historycznej i kulturowej. Używając kulturowego dyskursu Pańca Śila, przedstawiali oni pozytywny, ale wypaczony wizerunek Indii. Podstawa ich dyskursu zakładała, że starożytna indyjska cywilizacja miała pokojowy charakter, co miało być filarem nowoczesnych, postkolonialnych Indii. Autorka podkreśla, że było to związane z niejako wtórnym nadaniem Pięciu Zasadom sensu kulturowego. Oznacza to, że w konsekwencji w narracji związanej z Pięcioma Zasadami można trafić na mityzację przeszłości, polegającą na gloryfikacji jedynie słusznych, wolnych od skaz elementów szeroko rozumianej kultury indyjskiej, którymi – jak przekonywała oficjalna propaganda – kierowano się przy konstruowaniu chińsko-indyjskiego porozumienia.

Cechą, która łączy wszystkie pozytywnie odnoszące się do Pięciu Zasad teksty, jest ich wybiórczość, decydująca o tym, co uważa się za wartościowe dziedzictwo indyjskiej kultury, a co do niego nie należy. Autorka podkreśla, że niezależnie od tego, do których elementów odwoływali się entuzjaści Pięciu Zasad, ich teksty miały charakter „hinduskocentryczny”. Zwraca uwagę, że istnieje jeszcze kilka poważnych nadużyć interpretacyjnych, m.in. próby odnalezienia przez autorów analizowanych tekstów wartości wspólnych dla cywilizacji indyjskiej i chińskiej. Nagminne były uproszenia, co prowadziło do generalizacji czy nadinterpretacji, ale także do manipulacji, a nawet przemocy symbolicznej. Modyfikacja wyobrażeń na temat pokojowego i tolerancyjnego charakteru kultury starożytnych Indii posłużyła w pierwszej kolejności celom o charakterze wewnętrznym. Miała pomóc w budowaniu tożsamości postkolonialnej Indusów. Pięć Zasad nie odgrywa w XXI wieku tak dużej roli, jak kilka dekad temu, ale odwołują się do nich przywódcy Indii i Chin podczas spotkań, aby promować pozytywny wizerunek obu państw na arenie międzynarodowej.

Autorka udowodniła, że cele stojące za dążeniem do cywilizacyjnego usankcjonowania Pięciu Zasad zmieniały się wraz z ewolucją relacji chińsko-indyjskich, co oznacza, że służyło to przede wszystkim realizacji celów o charakterze polityczno-ideologicznym. Uważa ona, że Pięć Zasad stało się ważnym elementem indyjskiej *soft power*. Podkreśla, iż nie można analizować polityki czy gospodarki współczesnych Indii i Chin bez odwołania się do uwarunkowań historyczno-kulturowych. Wskazuje, że czynniki historyczno-kulturowe mają wpływ na politykę i działania wizerunkowo-propagandowe Indii i Chin. „[...] Badania nad zagadnieniami o charakterze politycznym pomijające perspektywę kulturoznawczą są najczęściej niepełne, a wręcz ułomne. Jak dowodzi krytyczna analiza dyskursu związanego z zasadami Pańca Śila, rozmaite konstrukty polityczno-ideologiczne bywają niekiedy «zmontowane» z «prefabrykatów» historyczno-kulturowych, czyli faktów, przekonań i narracji dobranych i poddanych obróbce za pomocą tendencji uproszczeń i nadinterpretacji” (s. 321, 322).

Mimo bardzo skomplikowanej materii książkę wyróżnia wysoki poziom merytoryczny, wielowątkowość poszczególnych części, logiczny i przemyślany układ, ale także znakomity język. Na szczególne podkreślenie zasługuje także szeroka baza źródłowa oraz doskonała orientacja autorki w literaturze dotyczącej problematyki związanej z przedmiotem analizy. Publikacja jest bardzo udaną próbą odniesienia się do postulatu, aby w badaniach procesów politycznych uwzględniać rolę uwarunkowań historyczno-kulturowych. Stanowi podstawę do zrozumienia stosunków chińsko-indyjskich i może być wykorzystana przez badaczy stosunków międzynarodowych w pracach dotyczących badania nie tylko relacji między tymi państwami, ale także w analizie zarówno polityki zagranicznej, jak i wewnętrznej tych państw. Książka jest oryginalnym wkładem w rozwój badanej dziedziny.

Aleksandra Jaskólska